

Bo'lajak o'qituvchilarning pragmatik kompetentlikni rivojlantirish metodikasini takomillashtirish

Sakbaeva Vitaliya

Termiz muhandislik-texnologiya instituti

O'zbek tili va adabiyoti kafedrasini mudiri

sakbaevavitavladimirovna@gmail.com

Annotatsiya

Маълумки, дунё бўйлаб ўқитиш муҳити, одатда ўқитувчиларга йўналтирилган бўлиб, ўқувчилар прагматик маъноларни англаш ва ривожлантириш билан шуғулланишганда, ўқув дастури тил амалиётини энгиллаштириш учун дарслар давомийлиги минимал вақт билан бажариш учун тузилган. Ва реал дунёда суҳбатни тахмин қиладиган вазиятларда ўрганилаётган тилидан фойдаланиш имкониятлари чекланган. Шу сабабли, мен чет эл тилини ўқитишда прагматик компетенциянинг интеграциясини тадқиқ қилишни бошлаш муҳимлигини англадим. Тилни ўрганишнинг якуний мақсади мулоқот бўлганлиги сабабли, ушбу мақсадга ҳисса қўшадиган тадқиқотларни прагматизм орқали ўтказиш муҳимдир. Ушбу мақсад коммуникатив компетенцияни ривожлантиришга унчалик аҳамият берилмаган шароитларда, айниқса ESP контексти учун янада зарурроқ кўринади.

Калит сўзлар: прагматик компетенция, структуралаш, прагматик компетенцияни ривожлантириш, модернизация, муҳим кадрият, таълим жараёни, таълим сифатини баҳолаш, тил ўқитишнинг асосий мақсади.

Сўнги бир неча ўн йиллик давомида прагматик ҳодисаларни у ёки бошқа даражада тасвирлайдиган бир қатор турли моделлар пайдо бўлганлигини таъкидлаш лозим. Ўз индивидуал истиқболи/перспективаси билан бир-биридан фарқ қилсада, уларда бир қатор умумий (муштарак) хоссалар, томонлар мавжуд. Биринчи навбатда, бу моделларнинг икки томонлиги структураси билан боғлиқ. Бу барча бундай моделларда баённинг бевосита кодини ташкил этувчи қандайдир бир лисоний (лингвистик), бошқача тарзда эса грамматик деб номланадиган компонент мавжудлигини англатади.

Коммуникация мақсадига боғлиқ равишда тилни контекстуал қўллашга қаратилганлик (таяниш, мўлжалланганлик) иккинчи компонент бўлиб хизмат қилади. Прагматик компетенциянинг бундай контекст ва маънонинг

боғлиқлигининг икки томонга йўналтирилганлиги ҳоссаи барча моделларда кузатилади. Бу хорижий тилга ўқитилаётган таҳсил олувчиларнинг прагматик компетенциянисини шакллантиришнинг муҳимлигини кўрсатади.

Демак, прагматик компетенция баёнларни қуриш, уларни мантга бирлаштириш (дискурс) билимлари, қоидалари йиғиндисидан, баённи турли коммуникатив функциялар учун қўллаш малакаси, хорижий тилда баёнларни коммуникантларнинг ўзаро фаолиятининг хусусиятлари ва ижтимоий-маданий контекстга мувофиқ тарзда қура олиш малакасини ифодалайди. Ушбу компетенция баённи коммуникатив ва прагматик мақсадга мувофиқ қура олиш қобилиятида ифодаланadi. Прагматик компетенция қуриладиган учта тамойил мавжуд. Улардан биринчиси – ифода этилаётган фикрнинг (нарсa, ҳодиса, тушунча, воқеанинг) маъноси. Иккинчи тамойил – ҳамсуҳбатларнинг бир-бирлари билан ва контекстнинг улар билан ўзаро фаолияти, ва контекстнинг ўзи эса учинчи тамойил ҳисобланади.

Прагматик компетенциянинг хорижий тилдаги коммуникатив компетенция таркибидаги ўрнини белгилагач, унинг турли моделларини кўриб чиққач, биз прагматик компетенциянинг ўзининг компонентларини батафсил ўрганишга ўтишимиз лозим. Прагматик компетенциянинг структуралаштирилган моделини таклиф этиш мақсадида, биз даставвал прагматик маънонинг Ж. Пурпура (Purpura J., 2004: 91) таклиф этган таркибини батафсил ўрганиб чиқишни таклиф этамиз. (1-жадвал.)

Research Science and Innovation House

1-жадвал

Прагматик билимнинг Ж. Пурпура версиясига кўра структураси

Прагматик маънолар	Маъноларнинг тушунтирилиши
Контекстуал	- шахслараро
Ижтимоий-лисоний	- ижтимоий индикаторлар (ёш, жинс ва ҳок.); - маданий индикаторлар; - ижтимоий маънолар; - модаллик ва регистр;
Ижтимоий-маданий	- маданий маънолар; - маданий меъёрлар; - модалликда вариативлик
Психологик	- эмотивлик
Риторик	- когерентлик; - жанрларнинг турли туманлиги; - ташкил этилганлик

Бир вақтнинг ўзида, мамлакатимизда хорижий тилларни ўқитиш методикасида хорижий тилда коммуникатив компетенциянинг таркибига кирувчи қуйидаги компетенцияларни ажратиб кўрсатиш қабул қилинган: “тил, нутқ, ижтимоий-маданий, компенсатор ва ўқув-билиш” компетенциялари (Бим И.Л., 2002). Коммуникатив компетенциянинг бир таркибий қисми сифатидла прагматик компетенция ушбу элементлар билан алоқадар ҳисоланади (боғланган).

Талабаларнинг прагматик компетенциясини шакллантиришга йўналтирилган ўқитишнинг мазмунини белгилайди. Ушбу мазмун 2-жадвалда келтирилган.

2-жадвал

**Талабаларнинг прагматик компетенциясини шакллантиришга
йўналтирилган ўқитишнинг мазмунги**

Компонент номи	Мазмун
Ижтимоий	- коммуникациянинг ижтимоий контекстларини ва мулоқот иштирокчиларининг ижтимоий ролларини талқин қилиш қобилияти; - коммуникациянинг ижтимоий мақбул услубини танлай олиш қобилияти.
Ижтимоий-лисоний	- ҳамсуҳбатнинг ижтимоий сиймосини/портретини яратиш учун нутқ баёнини талқин қила олиш қобилияти (ижтимоий маънолар, регистрнинг вариациялари ва модаллик); - коммуникация мақсадига танланган ижтимоий ролларга мувофиқ равишда эришиш учун зарур тил ва нутқ воситаларини қўллаш қобилияти
Ижтимоий-маданий компонент	- маданиятлараро шахслараро ўзаро фаолият шароитларида она тили ва хорижий тил мамлакатларининг маданий аспекти ҳақида олинаётган ахборотни талқин қила олиш қобилияти; - коммуникатив вазифаларни ечиш учун она тили ва ўрганимлаётган тил мамлакатлари маданияти ҳақидаги билимларни қўллаш қобилияти -

Нутқ компоненти	- ҳамсухбатнинг нутқ жанрлари, нутқ баёнининг когезияси ва когерентлигини тьянловини талқин қилиш қобилияти; - коммуникатив вазифаларни ечиш учун нутқ хабарини нутқ баёнини қуриш қоидаларига мувофиқ танлаш ва амалга ошириш қобилияти
Компенсатор компонент	- қайта сўраб олиш ойдинлик киритиш, ахборот-маълумотнома ресурсларидан фойдаланиш йўли билан тилда ва ижтимоий-маданий билимлардаги камчиликларни бартараф этиш/тўлдириши қобилияти

Прагматик компетенциянинг ҳар бир элементини навбат билан ўрганиб чиқамиз. Ж. Пурпуранинг моделида контекстуал маъно мавжуд. Прагматик компетенциянинг биз берган компонент таркибимизда, биз ушбу элементни чиқариб ташлашни таклиф этамиз, зеро ҳар қандай шахслараро коммуникациянинг контексти ижтимоий, ижтимоий-лисоний ёки ижтимоий-маданий контекстдан ташқарида кела олмайди (бериб бўлмайди).

Педагогика олий таълим муассасалари фаннинг турли соҳаларига оид ўқув материаллари захирасига бойлиги билан ажралиб туради, бу еса ўқув жараёнининг барча шаклларида қатъий ёндашишни талаб қилади: амалий дарс, маъруза, тест, имтиҳон, педагогик амалиёт ва ҳк. Методик жиҳатдан баркамол, фикрлайдиган ўқитувчи, ўқув-тарбия жараёнида ижодий ёндашувни талаб қилади.

Педагогика олий таълим муассасалари ишини ташкил етишдаги мавжуд хусусиятлар буни ўқитишнинг барча босқичларида амалга оширишга имкон беради.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. CARSTENS, Adelia. 2002. Speech act theory in support of idealized warning models. In Journal of southern African linguistics and applied language studies, October 2002, vol. 20, no. 4, pp. 191-200.
2. Cummings, L.(2005). Pragmatics: A Multidisciplinary Perspective. Edinburgh: Edinburgh University Press.
3. Cohen, A.D. (2012). Teaching pragmatics in the second language classroom. The European Journal of Applied Linguistics and TEFL, 1(1), 35-49. Retrieved April 29, 2015
4. http://jtls.shirazu.ac.ir/article_622_c00b67e043234250164d19dfda24a3f4.pdf. Mirzaei, A., Roohani, A., & Esmaeili, M. (2012). Exploring pragmalinguistic and sociopragmatic variability in speech act production of L2 learners and native speakers. The Journal of Teaching Language Skills, 4(3), 79-102.
5. <https://www.macmillandictionary.com/learn/pragmatics/lesson-plan/warn.html>

Research Science and
Innovation House